

заявивши, що вже подавав подібну заяву 2004 р. Пізніше і польський конституційний суд не дозволив це зробити.

Професор Б. Геремек був нагороджений численними медалями та нагородами. У 1999 р. його оголосили Людиною року, за версією польського тижневика «Wprost», а 11 листопада 2002 р. від тодішнього президента Польщі О. Квасьневського – удостоєний найвищої польської нагороди – ордена Білого Орла. Він також отримав французьку Pour le Merite та Великий хрест із Зіркою за заслуги перед ФРН, що був найавторитетнішим прусько-німецьким військовим орденом до 1918 р. і високою громадянською честю залишається дотепер. Б. Геремек також є Офіцером ордену Почесного легіону Французької Республіки. 12 травня 2008 р. він, разом з президентом Ізраїлю Ш. Пересом став лауреатом нагороди Орла Яна Карського. Перший за євроінтеграцію, а інший – за бачення польсько-єврейського майбутнього. За три дні перед цим, 9 травня в Лозанні професор Б. Геремек взяв участь у конференції «Європейська інтеграція – фактор миру і процвітання», організованої Європейським рухом і Фондом Ж. Моне, де виступив з лекцією «Світ і європейська ідея».

Крім цього, Б. Геремек керував кафедрою європейської цивілізації Європейського коледжу в Натоліні. Це центр вивчення та осмислення історії та культурної ідентичності Європи. Відкриття цього навчального закладу відбулося 20 лютого 2002 р., за присутності колишнього президента Німеччини К. фон Вайцзеккера.

На жаль, Б. Геремек загинув у ДТП 13 липня 2008 р. у Любені Новотомиського повіту Великопольського воєводства (регіон з центром у Познані). Його машина з'їхала на зустрічну смугу і зіткнулася із зустрічним фургонном. За версією прокурора, Б. Геремек заснув за кермом. Його похорон відбувся 21 липня 2008 р. і був національним. Похоронна меса відбулася в соборі св. Іоанна у Варшаві, а поховали колишнього міністра на Алеї заслужених Військового кладовища у Варшаві. З прощальним словом виступили відомі політики і громадські діячі, зокрема Л. Валенса, Т. Мазовецький, Я. Онішкевич, Г. Самсонович, Л. Качинський, Б. Коморовський, Б. Борушевич, Д. Туск, Х. Гронкевич-Вальц, Х.-Г. Петтерінг, А. Міхнік, М. Едельман та багато інших. 22 липня 2008 р. парламентська зала № 14, яку займає Комітет у закордонних справах була названа на честь Б. Геремека, а 14 квітня 2009 р. овальний двір у будинку Європейського парламенту в Страсбурзі отримав назву Агора Б. Геремека [9].

Отже, каденція Б. Геремека на посаді міністра закордонних справ Республіки Польща у широкому геополітичному масштабі, перш за все, характеризується євроатлантичним успіхом Республіки Польща та першими реальними здобутками європейської складової її зовнішньої політики.

1. Stemplowski R. *Wprowadzenie do analizy polityki zagranicznej*. – Warszawa, 2007.
2. Zięba R. *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. – Warszawa, 2010.
3. *Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej, 1997 – 2000*. – Warszawa, B. r.
4. www.geremek.pl
5. <http://news.bbc.co.uk/hi/russian/international>.
6. <http://fakty.interia.pl/polska/news/bronslaw-geremek>.
7. *Polityka zagraniczna RP, 1989 – 2002 / Red. R. Kuźniar, K. Szczepanik*. – Warszawa, 2002.
8. <http://fakty.interia.pl>
9. <http://stosunki-miedzynarodowe.pl/dyplomacja>.

Klochak O.Z. *The Polish foreign policy during the term of the Minister of the Foreign Affairs Bronisław Geremek (the 1997th – the 2000th)*. In the article has been made the comprehensive research of the main directions and priorities in the foreign policy of Poland through the Bronisław Heremek activity.

Key words: Poland, Bronisław Heremek, foreign policy, international affairs, diplomacy.

П. М. Тригуб

ПРАЗЬКИЙ ДОГОВІР 2010 р. МІЖ США І РОСІЄЮ ПРО СКОРОЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАСТУПАЛЬНИХ ОЗБРОЄНЬ (СНО-III) ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглядаються підготовка, підписання, ратифікація і зміст Празького договору 2010 р./ між США і Росією про скорочення стратегічних наступальних озброєнь. Відмічаючи велике значення цього договору для зміцнення миру і безпеки народів, автор говорить про труднощі його реалізації у зв'язку зі створенням Сполученими Штатами протиракетної оборони у країнах Східної Європи.

Ключові слова: Празький договір, СНО-III, США, Росія, протиракетна оборона, Східна Європа.

Тема скорочення стратегічних наступальних озброєнь в історії взаємовідносин США, Радянського Союзу і відтепер Російської Федерації є надзвичайно актуальною, бо саме від зменшення ядерного арсеналу двох найбільш потужних у цьому плані держав світу значною мірою залежить доля миру на всій планеті, запобігання виникнення третьої світової війни. Визначну роль у цьому покликаній відіграти Празький договір 2010 р. Висвітлення його ролі сприяла поява поки що нечисленної літератури, представленої в основному статтями інформативно-публіцистичного характеру [1]. Автор цієї статті ставить за мету висловити власну точку зору щодо змісту договору 2010 р. і перспектив його реалізації.

СНО-III став сьомим у серії обоюдовільних договорів між РСР/РФ й США про обмеження стратегічних ядерних сил. Важливими чинниками, які спонукали обидві сторони до укладання цього договору стали: 1) політика “перезавантаження” відносин між США і РФ, яка набула свого практичного втілення з приходом до влади адміністрації президента США Б. Обами у січні 2009 р.; 2) закінчення терміну дії договору СНО-I 5 грудня 2009 р. Договір СНО-II, підписаний Дж. Бушем-старшим у січні 1993 р., що обмежував для обох сторін кількість боезарядів 4250 одиницями [2] хоча й був ратифікований парламентами обох країн, так і не набув чинності. У відповідь на вихід 14 червня 2002 року США з договору щодо ПРО від 1972 р. Росія вийшла з СНО-II. Останній був замінений більш м'яким договором СНП, підписаним у травні 2002 р. [3]. Він передбачав з кожної сторони наявність 1700 – 2200 ядерних боеголовок, які стояли на бойовому чергуванні. Термін дії цього договору має закінчитися 31 грудня 2012 р.

За станом на початок 2010 р. на бойовому чергуванні в РФ перебували: РВСН – 331 МБР (1090 боезарядів), 10 ВМФ – 160 (576 боезарядів), 75 ВВС – 838 боезарядів, усього – 2504 боезаряди; у США: МБР – 450 (500 боезарядів), 12 ВМФ – 288 (1152 боезаряди), 60 ВВС – 316 боезарядів, усього – 2468 [4].

Перші повідомлення про можливість підписання нового договору про ядерне роззброювання з'явилися в грудні 2008 – січні 2009 рр. 3 лютого 2009 р. британська газета «Таймс» сповістила про це, з посиланням на власне «надійне джерело в Білому домі». За інформацією цього джерела, попередній обсяг скорочення ядерних потенціалів міг би скласти 80 % [5]. Пізніше стало відомо, що «неофіційні» пропозиції про укладення такого договору дійсно надходили до Москви задовго до цього повідомлення. Підготовка переговорів в адміністрації президента США була доручена координаторові політики в сфері зброї масового знищення Г. Сеймору, що був радником Б. Клінтона, а контроль за ними мала здійснювати держсекретар Х. Клінтон [6]. Розробка договору почалася у квітні 2009 р. відразу після зустрічі Д. Медведєва й Б. Обами в Лондоні. Попередні переговори пройшли в Римі вже 27 квітня, хоча попередньо

планувалося провести їх у середині травня. Всього відбулося 8 раундів переговорів, перший – у Москві, інші – у Женеві.

Вранці 6 липня було оголошено про узгодження тексту «Спільного розуміння питання про подальші скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь», що був підписаний Медведевим і Обамою під час візиту американського президента до Москви в той же день. У документі було задекларовано намір обох сторін скоротити кількість ядерних боєзарядів до 1500 – 1675 одиниць, а також їхніх носіїв – до 500 – 1100 одиниць [7].

Характерною рисою переговорів стала позиція Росії, що вимагала «узгодити» підписання договору з відмовою від будівництва елементів системи ПРО США в Східній Європі. Хоча американський уряд жодного разу не заявляв про відмову від цих планів, було обговорено, що взаємозв'язок між оборонною й наступальною зброєю їхніх носіїв [8]. У той же час, що означає термін «взаємозв'язок» у договорі не зазначено.

17 вересня Б. Обама оголосив, що США відмовляються від планів розміщення стаціонарної радарної установки в Чехії й ракет-перехоплювачів у Польщі, на користь посилення вже наявних у Західній Європі засобів протиракетної оборони й військово-морського угруповання в Середземному морі. За кілька годин до цього представник Ради з національної безпеки США повідомив співробітників посольства РФ у Вашингтоні про зміни в американських планах [9]. До розміщення системи ПРО у Східній Європі США планують повернутися не раніше 2015 р.

Не було єдиної точки зору відносно принципу обліку ядерних зарядів на балістичних ракетах, оснащених РГЧ (сучасні ракети подібного типу можуть нести до 14 зарядів). Делегація США запропонувала включити в обговорення лише ті заряди, які перебувають на кожній окремо взятій ракеті в даний момент часу. Виникло побоювання, що заряди, які перебували на зберіганні, не потраплять у рамки договору й надалі можуть бути змонтовані на ракети й приведені у бойову готовність.

24 березня 2010 р. було оголошено, що всі документи для підписання нового договору готові й погоджені. Церемонію підписання договору з ініціативи США було вирішено провести в Празі 8 квітня. Раніше до Д. Медведева з пропозицією провести церемонію в Києві звертався президент України В. Янукович. 26 березня була заснована Двостороння консультативна комісія (ДКК), що повинна «сприяти здійсненню нового договору». Документ розрахований на 10 років [10]. Церемонія підписання відбулася 8 квітня 2010 р. в Іспанській залі президентського палацу в Празі. Після підписання договору й протоколу до нього Д. Медведев і Б. Обама провели спільну прес-конференцію. З нагоди підписання договору в одному з монетних дворів Чехії була випущена серія ювілейних медалей (500 золотих і 1000 срібних) [11].

Договір був ратифікований Сенатом США 22 грудня 2010 р. З ратифікацією Сенат також прийняв резолюцію, де говориться про те, що новий договір не накладає обмежень на створення систем американської ПРО. 3 лютого 2011 р. Б. Обама підписав СНВ-3. Держдума РФ ратифікувала договір 25 січня 2011 р. Одночасно із цим депутати прийняли дві заяви. Одна з них містить звернення до керівництва Росії, у якому говориться про необхідність прискорити відновлення ядерних сил. У другій заяві зазначена необхідність «відстеження» будівництва ПРО в Європі, а також виводу з континенту американських тактичних ядерних сил. 26 січня законопроект був односторонньо ратифікований у Раді Федерації. 28 січня законопроект підписав президент Д. Медведев [12]. 5 лютого 2011 р. міністр закордонних справ Росії С. Лавров і державний секретар США Х. Клінтон у ході 47-ї Мюнхенської конференції з безпеки обмінялися

ратифікаційними грамотами договору, після чого той формально набув чинності.

Основні положення Договору СНО-III. По-перше, кожна з сторін скорочує і обмежує свої МБР, БРПЧ і пускові установки МБР і БРПЧ, важкі бомбардувальники, боєзаряди МБР, БРПЧ і ядерні озброєння важких бомбардувальників таким чином, щоб через сім років після набуття чинності цього договору і надалі сумарні кількості носіїв ядерної зброї не перевищували 700 одиниць для розгорнутих МБР, БРПЧ і важких бомбардувальників; 1550 одиниць боєзарядів для них, 800 розгорнутих і нерозгорнутих пускових установок МБР і БРПЧ і важких бомбардувальників. Кожна з сторін має право самостійно визначати склад і структуру своїх стратегічних наступальних озброєнь. З різних причин РФ мала менше носіїв стратегічної ядерної зброї, ніж США, тому останнім за Празьким договором доведеться знищувати більше носіїв.

По-друге, У договорі міститься кілька важливих положень про взаємозв'язок стратегічних наступальних і оборонних озброєнь. У преамбулі обидві сторони визнають «наявність взаємозв'язку між стратегічними наступальними й оборонними озброєннями, що посилює важливість цього взаємозв'язку в процесі скорочення стратегічних ядерних озброєнь». Важливою є згода обох сторін відносно того, що «нинішні стратегічні оборонні озброєння не підривають життєздатність і ефективність стратегічних наступальних озброєнь сторін». Це означає, що логічний взаємозв'язок між СНВ і ПРО визнається.

По-третє, стаття III визначає умови обліку пускових установок і боєзарядів. Кожна розгорнута і нерозгорнута МБР, БРПЧ, кожний важкий стратегічний бомбардувальник обраховується як одна одиниця. Кількість боєголовок на розгорнутих і нерозгорнутих МБР і БРПЧ визначається їх загальною кількістю боєголовок на цих носіях, за кожним розгорнутим важким бомбардувальником обраховується один ядерний боєзаряд. Новозбудовані стратегічні наступальні озброєння підпадають під дію даного договору з того моменту, коли вони покидають об'єкт виробництва, а шахтна установка для МБР – в разі, коли вона вперше установлена і закрита захисна кришка шахти. МБР, БРПЧ, їх пускові установки і важкі бомбардувальники перестають підпадати під дію цього Договору, якщо вони ліквідуються або переобладнуються. Не розповсюджуються положення цього договору на ракети, призначені для ПРО. Пункт 8 статті III визначає типи МБР і БРПЧ та їх пускових установок, важких бомбардувальників для кожної Договірної Сторони.

По-четверте, Стратегічні наступальні озброєння розміщуються на національній території у чітко визначених місцях. Вони не базуються на ліквідованих об'єктах, за межами національної території, але ці зобов'язання не торкаються прав сторін у відповідності із загальноприйнятими принципами міжнародного права стосовно проходу підводних човнів або польотів літальних апаратів, або заходу підводних човнів у порти третіх держав. Важкі бомбардувальники можуть тимчасово розміщуватися за межами національної території, про що належним чином повідомляється зацікавленим сторонам.

По-п'яте, З урахуванням положень цього Договору, можуть проводитися модернізація і заміна СНО. Це питання розглядається Двосторонньою консультативною комісією. Кожна сторона не переобладнує і не використовує пускові установки МБР і БРПЧ для розміщення протиракет. Контроль за переобладнанням або ліквідацією стратегічних наступальних озброєнь проводиться за допомогою національних засобів контролю, а також шляхом інспекційної діяльності. Всі дані про кількість СНО, розгорнуті й нерозгорнуті, можуть бути оприлюднені.

По-шосте, З метою забезпечення контролю за дотриманням положень цього договору кожна із сторін

зобов'язується використовувати національні технічні засоби, які знаходяться в її розпорядженні, не чинити перешкод національним засобам контролю іншої сторони, не застосовувати заходів маскування, які б затрудняли контрольні дії іншої сторони. Для підтвердження точності заявлених даних про кількість і типи розгорнутих і нерозгорнутих стратегічних наступальних озброєнь кожна сторона має право проводити інспекції на базах МБР, БРПЧ і авіабазах.

По-сьоме. Для сприяння здійсненню цілей цього Договору сторони створюють Двосторонню консультативну комісію. З метою забезпечення життєдайності й ефективності Договору кожна із сторін не бере на себе жодних міжнародних зобов'язань і не здійснює жодних міжнародних акцій, які б суперечили його положенням, не передає третім сторонам стратегічні наступальні озброєння, які підпадають під дію цього Договору.

Нарешті, як і схожі угоди в галузі контролю над озброєннями, Празький договір допускає вихід з нього після тримісячного повідомлення, якщо одна зі сторін вирішить, що пов'язані зі змістом цього договору виняткові обставини поставили під загрозу її вищі інтереси [13].

Під час підписання договору російська сторона визнала за необхідне зробити спеціальну заяву щодо ПРО, в якій ідеться, що новий договір «може діяти й бути життєздатним тільки в умовах, коли немає якісного й кількісного нарощування можливостей систем протиракетної оборони Сполучених Штатів». Далі вказується, що таке нарощування можливостей систем ПРО США, за якого виникне загроза потенціалу стратегічних ядерних сил РФ, може розглядатися як одна з «виняткових обставин» для можливого виходу з договору [14].

Отже, Празький договір СНО-III має, безперечно, позитивне значення, оскільки передбачає скорочення ядерного потенціалу США і РФ приблизно на 25%. Він в цілому позитивно оцінений світовою громадськістю. Президент Росії Д. Медведєв після підписання заявив, що укладення Договору зміцнило безпеку не тільки Росії і США, а й усього світового співтовариства. Президент США Б. Обама назвав новий договір СНО «найбільш всеохоплюючою за останні два десятиліття угодою з контролю над озброєннями. Новий російсько-американський договір зі СНО означає важливу віху у відносинах між двома країнами і у забезпеченні безпеки у всьому світі» [15].

Поряд з цим, частіше з російської сторони, лунає гостра критика Празького Договору, насамперед з боку лідерів опозиційних партій Г. Зюганова і В. Жириновського, які вважають, що цей договір знизить безпеку Росії. Президент Академії геополітичних проблем Росії генерал-полковник Л. Івашов вважає договір згубним для Росії, оскільки він ігнорує перевагу США у високоточній зброї, яка може нейтралізувати стратегічні збройні сили РФ [16].

На думку автора цієї статті, є реальна загроза його невиконання. Вона полягає у американських планах розміщення систем протиракетної оборони у Східній Європі. Договір ніяким чином не обмежує розвиток протиракетної оборони США. Подальше її нарощування може привести до послаблення ядерного потенціалу Росії, яка в силу цього може достроково вийти, як це передбачено угодою, з Договору СНО-III і почне нарощувати власну протиракетну оборону, а разом з тим і свої стратегічні наступальні озброєння.

1. Лавров С.В. Новый договор о СНВ в матрице глобальной безопасности // *Международная жизнь*. – 2010. – № 7; Рябков С.А. Россия и Америка: вопросы СНВ, ПРО, афганский наркотрафик и не только... // *Международная жизнь*. – 2011. – № 3; Liberation. Празький договір: уявне роззброєння // *Преса*. – 2010. – 8 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу: newsru.ua; Вуздечка на гонку озброєнь: Медведєв і Обама підписали новий договір про СНО // *Український огляд: онлайн-журнал* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ukrrevue.uscoz.ua.
2. Договір між Російською Федерацією і Сполученими Штатами Америки про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2) від 3 січня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.armscontrol.ru/start/rus/docs/dogovor.htm.
3. Договір між РФ і США про скорочення стратегічних наступальних потенціалів від 24 травня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.businesspravo.ru/Djcut.
4. Состояние стратегических сил России и США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.wikipedia.org>.
5. Обама предлагает СНВ-3. России это интересно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svpressa.ru>.
6. Солянская К. Обама предлагает разоружиться // *Политика*. – 2009. – 4 февраля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gazeta.ru/politics/2009/02/04_a_2935734.shtml.
7. <http://lenta.ru/news/2998/07/06snv>.
8. США и РФ договорились о взаимосвязи СНВ и оборонительных сооружений: Заявление Медведева и Обамы по итогам переговоров в Кремле // *Политика*. – 2009. – 6 июля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lenta.ru/news/2998/07/06snv>.
9. США отказались от размещения системы ПРО в Европе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lenta.ru/articles/2009/09/17pro>.
10. Новый договор СНВ будет действовать 10 лет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru>.
11. Медаль за СНВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gazeta.cz/news/906.
12. Сенат США определился с СНВ, ход за Россией [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru>; Госдума ратифицировала российско-американский договор СНВ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Там же.
13. Договор между РФ и США о мерах по дальнейшему сокращению и ограничению стратегических наступательных вооружений. 8 апреля 2010 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.kremlin.ru>.
14. Кулагин В. Празький договір СНВ: основные положения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mgimo.ru/news/experts/document149390/phtml.
15. Новый договор по СНВ остановил дрейф российско-американских отношений – Обама [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.baltinfo.ru/2010/04/08/.
16. Ивашов Л. Нынешний договор СНВ-3 погубит Россию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://viatmidgard.info/news/in_russia/2687-leonid-ivashov-nyneshnij-dogovor-snv-3-pogubit.html.

Trygub P.M. The Prague treaty of the 2010th between the USA and Russia about the reduction of the strategic offensive arms (SOA-III) and the prospects of its realization. In the article the preparation, signing, ratification and the contents of the Prague treaty of the 2010th between the USA and Russia about the reduction of the strategic offensive arms are considered. Marking the great value of this treaty for strengthening the world and safety of peoples, the author speaks about the difficulties of treaty's realization in connection with the USA plans of the creation of the antimissile defense in the countries of the East Europe.

Key words: the Prague treaty, SOA-III, the USA, Russia, antimissile defense, the East Europe.

